

TİASAD

Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of Turk & Islam World Social Studies

Yıl: 3, Sayı: 7, Haziran 2016, s. 191-196

Aykut KAR¹

İPEK YOLU'NDA TÜRKLER

Özet

İnsanlık tarihinde ana yol olarak nitelendirebileceğimiz ve bu özelliği nedeniyle de farklı ülkelerdeki halkları ve milletleri birbirine bağlayan uluslararası yollar bulunmaktadır. Bu yollardan birisi de Asya'dan Avrupa'ya, Avrupa'dan Afrika'ya kadar geniş bir coğrafyayı kapsayan İpek Yolu'dur. Anlaşılacağı üzere bu geniş coğrafya üzerinde sadece değerli bir madde olan ipek taşınmakla kalmamış, yüzyıllar boyunca diller, dinler, kültür ve medeniyet unsurlarının da taşındığı bir yol haline gelmiştir. Kültürlerin paylaşımında son derece önemli olan bu yolu, bildiği üzere Türkler işlek hale getiren millet olmuştur. Bunun en önemli kanıtlarından birisi olarak bu yol üzerinde Türkler tarafından inşa edilen eserler ki buna örnek olarak olan Göktürkler'den ve Selçuklulardan kalma sayısız anıt gösterebiliriz. Ayrıca bu yolun ana noktaları olan Kaşgar, Hotan, Karaşar gibi şehirleri incelediğimizde sayısız kanıtlara ulaşabiliriz. Bu kentler Türk yurtlarını birbirine bağlarken, medeniyet seviyesi yüksek yerleşim bölgelerinin kurulmasında önemli rol oynamıştır. Böyle dememizin sebebi bilindiği üzere, bu kentlerde kültürel zenginlikle beraber maddi imkânların birleşmesi olmuştur. Belirttiğim üzere adı geçen kentlerde oluşturulan pazarlardaki tüccarlar sayesinde yeni bir kültür ortamı yaratılmış ve bu ortam bize Farabi, Birüni, İbni Sina gibi önemli bilim adamlarının yetişmesine olanak sağlamıştır. Ortaçağ sonuna kadar doğu ve batı arasında ticaret ve aynı zamanda kültür köprüsü olarak nitelendirebileceğimiz bir yol haline gelmiştir.

Anahtar Kelimeler; ipek yolu, medeniyet köprüsü, ana yol.

¹ Ar.Gör., Yeditepe Üniversitesi Fen – Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü., aykut.kar@yeditepe.edu.tr

TURKS ON THE SILK ROAD

Abstract

There are international routes exist that connect folks and nations together in human history. One of the wide famous one is Silk Road that goes from Asia to Europa and Europa to Africa. As we understand later, not just the silk were carried on this road; languages, religions, cultures and civilizations were carried on this road. This road had significant factor to share the culture and Turks were the ones that made this busy. We can show the historical buildings made by Gokturk as a proof that Turks were very active on the Silk Road. We find lots of proofs on the main points of road as Kasgar, Hotan and Karasar. These cities connected Turk Countries also had a significant role for building high settlement locations. We are saying like this because it didn't just connect the cultural values, it also united economical values. As I mention, the merchants in the Silk Road created new cultural environment that provide us to have scholar such as Farabi and Ibni Sina. This road became commercial and cultural bridge between east and west on Middle Age.

Key Words; Silk Road, commercial bridge, international route.

GİRİŞ

Tarihte hiçbir zaman önemini kaybetmeyen İpek yolu, günümüzde popüler tarih, makaleler, belgeseller ve yolculuk hikayeleri gibi pek çok araştırmaya konu olmuştur. Bu ağ için ilk defa 1877 yılında Alman coğrafyacı Ferdinand Freiherr von Richthofen tarafından ipek yolu terimi kullanılmıştır. Bu terimin kullanışı yeni olsa da bu ağ yüzyıllar öncesine dayanan bir geçmişe sahiptir. Bu bildirinin başında belirtmekte fayda vardır ki; bu yolun geçmişine bakıldığında, sadece ipek taşınmakla kalmamış, kültürler, diller, dinler ve pek çok unsurun taşınması sağlandığını görmekteyiz. Buradan anlaşılacağı üzere bir koridor olarak görebileceğimiz çok uluslu tüccar gruplarının geçtiği ipek yolu, aslen ticaret yolu olmasına rağmen sosyo ekonomik ve siyasi dengeleri değiştiren bir koridor görevini üstlenmiştir.

Tarihi Gelişimi

İpek yolu, Turfan, Kaçkar, Kuça, Hotan, Semerkand, Buhara, Belh, Merv, Nişabur gibi Türk tarihi için oldukça önemli ve stratejik noktalardan geçmekteydi. Ortaçağ da neredeyse tüm ticari hayatını bu yola bağlamış devletler bulunmaktaydı ve bu yüzden devletler arasında ipek yoluna hâkimiyet mücadelesi yaşanmaktaydı. Kaynaklara baktığımızda Türklerin bu yol üzerinde aktif rol oynadığını görmekteyiz. Türklerin bu bölgelerde hüküm sürmesinin ve aktif olarak ipek yolu ticaretinde rol oynadığını Orhun Yazıtları da destekler niteliktedir;

“olyirgerü barsar türük bodun ölteçisen ötüken yir olurup arkış tirkış isar neng bungug yok ötüken yış olursar benggü il tuta olurtaçı”

“...sen: (Ey) Türk milleti (Kutsal) Ötüken topraklarında oturup, (buradan) kervanlar gönderirsen (ticaretle uğraşırsan) hiçbir sıkıntın olmayacak. Ötüken Ormanı'nda oturursan sonsuza kadar devlet sahibi olarak hükmedeceksin.” (Alyılmaz, 2004: s. 183)

TİDSAD

Buradan da anlaşıldığı üzere geniş bir coğrafyayı kapsayan bu yola egemen olan milletin aslında dünya ticaretinde söz sahibi olduğunu görebilmekteyiz. Bilindiği üzere, Çin tarihinde önemli bir noktasına koyabileceğimiz Han hanedanlığı döneminde yani M.Ö. 206 ile M.S. 220 zaman aralığında ipek üretiminin arttığını ve buna bağlı olarak da değerinin artışıyla beraber artık vergi olarak verilen bir madde haline geldiğini söyleyebiliriz. Hiç şüphesiz Çin'in zenginleşmesiyle paralel olarak bu topraklara komşuları sahip olmak istemiştir. Bu dönemde parlayan Mo-tu önderliğinde, Hun İmparatorluğu, M.Ö. 199'da Han hanedanlığını mağlup ederek Çin'i 70 yıl sürecek olan vergiye bağlamıştır. Bundan sonra ise Han hanedanlığı tarafından Hunlara karşı Orta Asya'nın diğer devletleriyle işbirliği yapmak isteyen Wu-ti, Fergana'daki Yüecilere (Ögel, 2012: s. 247 – 278) gönderilen Chang Chien ve 100 kişilik ekibi, ilk önce Hunlara esir düşer ve ardından da batıya kaçmak zorunda kalır, Çin tarihinde Batı Bölgeleri seferi olarak geçen bu sefer ile ipek yolu batıya açılmış ardından da bu yola sahip olmak ve pay almak isteyenlerin sayısının artmasına yani doğu zenginliğinin farkına varılmasına sebep olmuştur. (Taşağıl, 2014: s. 15 – 16) Han hanedanlığı döneminden bahsederken Duhuang şehri'nin kuzeybatısında yer alan Yeşim Taşı Kapısı Geçidi'ne değinmemek olmaz, burası Çin'in batıya açılan iki önemli geçidinden birisidir. Aslında bu kapı kağıt ve barut bilgisinin Avrupa'ya taşınmasına, (Özey, 2014: s. 332) ayrıca da ipek böceği tohumlarının batıya ulaşmasına sebep olmuştur. Burada bir rivayet söz konusudur. Rahiplerin bastonlarının içine ipek böceği tohumlarını saklayarak Suriye'ye kadar getirdiği Bizans İmparatorluğu'nun 6. Asır ortalarında Bursa'ya geldiği üretime başlandığı bilinmektedir. Anlaşıldığı üzere bu kapı hem bu yolun gelişmesini sağladığı gibi aynı zamanda etkinliğinin azalmasına da sebep olmuştur.

Yukarıda da bahsedildiği üzere, burada hâkimiyet kurmak dünya ticareti için önemliydi. Bu yüzden aynı Hunlar gibi, Göktürkler Dönemi İstemi Yabgu zamanında da (552 – 576) İpek Yolu'nun kontrolünü ele geçirmek için mücadelelerde bulunduğu bilinmektedir. Bilindiği üzere I. Göktürk Dönemi'nde at verip, ipek alındığı biliniyor. Ayrıca, Göktürkler'in Çin'den vergi olarak alınan ipeği ve ürettikleri demiri ve demir ürünlerini Bizans'a satmaktadır. Yani bu yol üzerinde sadece ipek değil, taarruz silahlarının, zırhlı takımların, kürk, deri ve deri ürünlerinin, süs ve kullanım eşyalarının da ticaretini gerçekleştirmişlerdir. (Buryakov, 2002: s. 234 – 242) Ötüken bölgesi özellikle de kağanlık merkezinin bulunduğu Ordu Balık (Karabalgasun) şehri, Türkler'in güçlü oldukları dönemlerde Çin'den, İran'dan, Bizans'tan sık sık elçilerin ve kervanların gidip geldiği İpek Yolu'nun en işlek merkezlerinden biri haline gelmiştir. Burası Çin ile Bizans arasında adeta köprü görevi görür. Bilindiği üzere 552 de Bumin Kağan ın Juan – Juanlar'ı mağlup ederek 552 de bağımsızlığı ilan etmesi ve ardından 558 de Akhunlar'ın ortadan kaldırılmasıyla İpek Yolu'un egemenlik sınırlarına almışlardı. Fakat Göktürkler ticaretle uğraşmayıp Soğdlar'a geniş haklar tanıması onların bu yola hakim olmalarına hatta Soğdca'nın ticari dil olmasına neden olmuştur. (Taşağıl, 2012: s.18) Göktürkler Soğdlara oldukça güvenmiş olduğunu Orta Asya'dan İstanbul'a giden ilk elçi Soğd kökenli olmasından da anlayabilmekteyiz. (Marshak, s. 2002, s. 299 – 314) Böylelikle Soğdlar sayesinde Türkler ve Bizanslılar birbirini tanımıştır, etkileşim yaşanmıştır. Sogdlular, çok usta tüccarlardı. Ayrıca çok da usta siyasetçiydiler. Usta tüccar ve siyasetçi kimliklerini ticari ve ekonomik çıkarları uğruna kullanarak her şeyi yapabilecek karakterdeydiler. Bu sayede aslında Göktürklerin usta askeri becerileriyle, Sogdlular'ın bu özellikleri birleşmiştir. İpek Yolu ticareti sayesinde, Göktürkler zamanında Batı sahası daha yakından tanınmış ve sonraki Türk göçleri için daha sağlam temeller atılmıştır. (Bkz. Yıldızdağ, s. 2005)

9. yy'dan 13. yy'a geldiğimizde bu ağın kontrolü Uygurların egemenliğine geçmiştir. İpek yolu şehirleri üzerinde yaşamlarını sürdüren Uygurlar Çin'deki Budist kültürünün şekillenmesinde büyük rol oynamışlardır. İpek yolunun önemli şehirlerinden birisi olan Turfan Uygurların hâkimiyeti altında farklı din, kültür ve milletlerin yaşamasına ardından da Moğolların hâkim olduğu dönemde de muhafaza edilmiştir. Uygurların ipek yolu güzergâhında etkin rol oynamaları onların ticaret hayatındaki tüm usul ve teknikleri en iyi şekilde uygulamaları ile ilgilidir. Bu dönemde Uygurlar tarafından ortak tüccar teşkilatının yapılmasıyla ipek yolunun gelişmeye başladığını görmekteyiz. Burada kısaca bahsetmek gerekirse bu teşkilat ipek yolu güzergâhında Uzak Doğu ile Ön Asya ve Doğu Avrupa'nın ticaret merkezlerini birleştiren ve ortak tüccarların kendi aralarında günümüz tabiriyle çek, kredi ile ödeme yapmalarına imkân sağlamasıydı. Bu şekilde bu yolun gelişmesi hızlanmıştı. Bu ortak tüccarlık ilişkilerin güvence altına alınması amacıyla da teftiş büroları açılmıştır. Bu da aslında Türklerin ne kadar bu yolu benimsediklerini ve kendilerini bir nevi ev sahibi olarak gördüğünün de bir kanıtıdır. Burada Türklerin etkin rol oynadığının en büyük kanıtlarından birisi de Talas Savaşı'nın jeopolitik sonucu olarak bölgeden çekilen Çin ordusu sayesinde Karluklar rahatlamış ve bu bölgede ipek yolu da canlanmıştı. Fakat 910 yılında yaşanan Huvañçay isyanıyla pek çok Türkün öldürülmesi ya da kovulması ve ardından ipek yolunda duraklama meydana gelmesi buna en önemli kanıttır.

Burada vurgulamak gerekir ki; yukarıda da bahsettiğimiz gibi ipek yolu, ticaretin yanı sıra kültürlerinde taşınmasını da sağlamıştır. Hindistan'da doğan Budizm'in Çin'e ulaşması, Japonya'ya kadar ilerlemesi ve hatta burada hâkim din olması bu durumu en iyi açıklayan olaylardan birisidir. Ayrıca İslamiyet'in yayılmasını da hızlandıran İpek Yolu, İran kültürünü Çin'e taşımıştır. Aynı zamanda bu topraklar üzerinde ortaya çıkan minyatür sanatı özellikle İran Safevi döneminde gelişmiş ve buradan Anadolu'ya aktarılmıştır. Bunlara ek olarak Orta Asya'nın Türk atı, Türk dokuma ve halıları bu yol ile batıya ulaşmış aynı zamanda batıdan da doğuya ticari mallar gelmekteydi. İpek yolu üzerinden geçen şehirler ticaret kadar etnik halk ve din açısından da zenginleşiyordu. Hintli, Keşmirli, İranlı, Türk, Çinli ve Tibetli birçok halk bu yol üzerinde oturmaktaydı. O dönemden günümüze kalan en önemli Budist mimari ve duvar resimlerini özelliklerini taşıyan yer Muzhat Nehri'nin kuzeyinde Bin Ev Dağı'nın uçurumunda inşa edilmiş olan Kızıl Bin Buda Mağaralarıdır. (Baykuzu, s. 2015. s. 76)

9. yy'dan sonra tekrar güçlenen bu yolun 9. ve 13. yy tarihine değinirsek, bu yüzyıllarda Karahanlı, Gazneli ve Harezmşahların egemen oldukları Türkistan ve Horasan Bölgesi zengin doğal kaynaklara sahipti. Bu coğrafya bilindiği üzere 5 kısımdan oluşmaktaydı. Horasan, Kuzey Hindistan, Dehistan, Maverâünnahir, Türkistan ve bu coğrafyalarda pek çok şehir ipek yolu sayesinde yükselmiş ve medeniyet seviyesi yüksek yerleşim yerlerinin kurulmasına olanak sağlamıştır. Mesela 10. yüzyılda Buhara İpek yoluna en fazla katkıda bulunan şehirlerden birisiydi. Bu şehir Moğollara kadar önemli bir şehir olarak kalmıştı. Buhara'dan sonra ise Semerkant'ı ikinci sıraya koyabiliriz. Tabi ki de bu yol sanatı da etkilemiştir. 11. – 14. Yüzyıllar arasında Akdeniz havzası ve Uzak Doğu arasında bağlantı sağlayan İpek Yolu'nun Anadolu üzerinden geçmesi bu güzergâhta konaklama için kervansaray yapılmasını beraberinde getirmiştir. Bu dönemde Anadolu'nun önemli bir nokta haline geldiğini söyleyebiliriz. (Aksoy, 2015: s.26) Selçuklular döneminde Türkler burada kervanlardan 2 gün boyunca hiçbir ücret almadan konaklamalarını sağlamıştır. Ayrıca ilk kez kullanılan bir sigorta da yapılmıştır. Ayrıca burada ticaret yapan herkese eşit olarak yaklaşmıştır. Bunun en büyük kanıtlarından birisi 13.

yüzyıla baktığımızda ünlü seyyah Marco Polo Kaşgar'a vardığında buranın çok büyük bir şehir olduğunu burada Müslüman yerli halkın yanı sıra Hristiyanlara ait kiliselerin bulunduğunu yazmasını örnek olarak verebiliriz. Bu şehirde günümüze gelen Budist eserler oldukça azdır, örnek olarak Tokuz Saray, Tumşuk ve Kargılık'taki Çıpan Mağaraları örnek gösterilebilir. (Baykuzu, s. 2015. s. 83) Buradan anlaşılacağı üzere Selçuklular bu ağın önemini iyi kavramış binlerce yıllık devam eden bu yol Anadolu Selçuklular döneminde de etkin şekilde devam etmiştir. (Baykara, 2012, s.486) Timurlar dönemine baktığımızda ise Timurların bu yol sayesinde güçlendiği ve etkileşimin en üst düzeyde olduğunu görmekteyiz. Buna kanıt olarak Çin ve Timurlu sanatı üzerinde izlememiz mümkündür.

SONUÇ

İpek Yolu güzergâhlarındaki ticaret İslamiyet öncesi Türk tarihinde önemli bir yere sahiptir. Ortaçağ sonuna kadar doğu ve batı arasında ticaret, aynı zamanda kültür köprüsü olarak nitelendirebileceğimiz ipek yolu, Yeni Çağ'da yapılan keşifler sonucu canlılığını yitirmiş ve 16. ve 17. yüzyıllarda ipeğin Avrupa'ya taşınmasıyla önemini eskiye oranla kaybetmiş ve üstüne kervanlar yerine deniz ticaretinin ön plana çıkması bu yolun öneminin azalmasına sebep olmuştur. Bu ağı tekrar canlandırmak için güzergâhların belirlenmesi ve buralarda yerleşim yerlerinin kurulması gerekmektedir. Günümüzde mevcut olan yerleşim yerlerinin analizi yapılması ve mevcut olmayanlar ise yeniden aktif hale getirilmesi gerekmektedir. Kısaca bu yolda Türk coğrafyasını doğudan batıya boydan boya geçtiğinden Türk kökenli halklar açısından önemi halen sürmektedir. En eski çağlardan beri üretilen keşfedilen bilgilerin toplumdaki topluma ırmak misali aktığı bu yol ile dünyanın doğu ucu batı ucuyla haberdar olabilmıştır. Kısaca Türk dünyası bu önemli köprüsünün tekrardan canlandırılması için çalışmaların başlaması ve Türk ağının tekrar kurulması gerekmektedir.

KAYNAKLAR

- AKSOY, B. (2014) İpek Yolu Güzergâhı, İpek Yolunda Türk Kültür Mirası.
- ALPARGU, M.(2014) İpek Yolu'nda Timurlular İpek Yolunda Türk Kültür Mirası
- ALYILMAZ, C. (2004) İpek Yolu ve Orhun Yazıtları.
- BAYKARA, T. (2014) Selçuklular ve İpek Yolu, İpek Yolunda Türk Kültür Mirası.
- BEDİRHAN, Y. (1994) Ortaçağda İpek Yolu Hâkimiyeti ve Türk Yurtları Selçuk Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi.
- BOZKURT, N. (2000) İpek Yolu'', DİA, c22.
- BURYAKOV, Y. F. (2002) Eski ve Orta çağ Dönemlerinde Büyük İpek Yolu Üzerindeki Orta Asya Türkler Ankara: Türkler Ansiklopedisi, C. 3,
- DEVLET, N. (1999) İpek Yolu.
- TAŞAĞIL, A. (2014) Kadim Türkler ve İpek Yolu'nun Tarihi Gelişimi'', İpek Yolunda Türk Kültür Mirası,
- TAŞAĞIL, A. (ed). (2015) İpek Yolu Atlası İstanbul: Türk Kültürüne Hizmet Vakfı.

- TAŞAĞIL, A. (ed). (2015) Baykuzu, T.D. (2015) İpek Yolu Atlası, Turfandan Kaşgara İpek Yolu Üzerindeki Vaha Şehirleri.
- TOPRAK, A.(2008) Doğu- Batı Kültürel Etkileşiminde İpek Yolu (Başlangıçtan Göktürk Dönemi Sonuna Kadar)’’ Gazi Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi.
- MARSHAK, B. I. (2002) Türkler ve Soğdlular, Ankara:Türkler Ansiklopedisi, c:2.
- ÖGEL, B. (2012) YÜE-Çİ'LER.
- ÖZEY, R. (2014) İpek Yolu’nda, Türk Dünyası’nın Coğrafyası ve Jeopolitiği’’ İpek Yolunda Türk Kültür Mirası, 2014.
- YILDIZDAĞ, C. (2005) VII.- X. yy.'larda İpek Yolu Ticaretinin Türk Tarihine Etkileri, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi.